

До спеціалізованої вченої
ради ДФ 35.051.096
у Львівському національному
університеті імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Домуз Олени Олександрівни
«Трансформація зайнятості у банківському секторі України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
(галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»)

Актуальність теми дослідження

Науково-практичне обґрунтування пріоритетів трансформації зайнятості населення України в сучасних умовах є одним з найважливіших напрямів реалізації наукової думки. Це завдання особливо актуалізується в наш час такими причинами: по-перше, загальносвітовими тенденціями 2020-2023 року, що накрили світ небаченою за жорстокістю і масштабами руйнувань війною, глобальною пандемією і на новий рівень підняли необхідність соціалізації економічного й політичного розвитку; по-друге, прискоренням науково-технологічного прогресу, стрімким поширенням новітніх технологій у всіх сферах людської життєдіяльності, цифровізацією праці і життя загалом, що багатократно прискорилися тривалим всесвітнім карантинном; по-третє, підвищенням ролі людей, їхнього інтелекту, знань, мотивації у економічному зростанні, забезпеченні конкурентоспроможності як окремих підприємств, установ (зокрема, банків), так і країни в цілому, особливо у сфері виробництва і розповсюдження інформації, в т.ч. фінансової; по-четверте, пов'язаним з війною кризовим соціально-економічним станом нашої країни, що спричинив, зокрема, розвиток негативних тенденцій у трудовій міграції й у відтворенні продуктивних сил людей; по-п'яте, перспективами євроінтеграції України й глобалізаційними процесами, що ведуть до посилення конкуренції й орієнтують розвиток на кращі світові взірці.

Як правильно зазначає здобувачка, процес трансформації зайнятості у банківському секторі в умовах сучасних викликів потребує глибшого теоретичного дослідження, розробки та обґрунтування дієвих рекомендацій щодо впровадження нестандартних форм зайнятості і підвищення ефективності їх використання, врахування всіх факторів впливу, що стимулюють перехід до інноваційних форм зайнятості у банківському секторі за сучасних умов. Зазначені соціально-економічні процеси визначають актуальність дослідження сфери трансформації зайнятості у банківському

секторі і потребують пошуку шляхів удосконалення її форм у сучасному мінливому соціально-економічному середовищі.

Обрана здобувачкою тема дослідження безпосередньо пов'язана з планами наукових досліджень Університету банківської справи, а одержані результати відображено у виконаних науково-дослідних роботах за держбюджетною темою: «Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспроможності банківської системи та економіки» (№ державної реєстрації 0117U004227). У межах цієї теми здобувачкою розроблено п. 8.4. «Людський капітал в розвитку банківської системи».

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові результати, що одержані Оленою Домуз і виносяться на захист, є достатньо обґрунтованими. Вони полягають у розробці теоретико-методологічних і науково-практичних засад та рекомендацій щодо підвищення ефективності процесу трансформації зайнятості у банківському секторі України в умовах сучасних викликів.

Не викликає сумнівів і достовірність основних положень дисертації, цінність для науки і практики висновків і пропозицій, оскільки вони базуються на глибокому вивченні дисертанткою сучасних теоретико-методологічних і практичних проблем економічної теорії, макроекономіки, економіки праці, соціальної економіки та політики, грамотному використанні сучасних методів дослідження, великої та достовірної інформаційної бази (міжнародних та вітчизняних нормативних документів, статистичних матеріалів Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, Звітів міжнародних організацій), а також на високому особистому професіоналізмі автора у питаннях банківської справи.

Робота виконана на основі комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема використано: *системний, логічний метод* – для дослідження теоретичних та фактичних передумов трансформації зайнятості у банківському секторі; *методи порівняння, аналізу і синтезу* – при дослідженні концептуальних підходів до поняття «трансформація зайнятості» та формуванні авторського визначення цієї категорії; *класифікаційно-аналітичний метод* – для аналізу сукупності факторів та наслідків трансформації зайнятості; *метод порівняльного аналізу* – при розкритті сутності та характеристик особливостей діяльності банківських установ в Україні; *метод діагностичної оцінки* – для поглибленого вивчення окремих видів діяльності та роботи персоналу у банківських установах; *економіко-математичні методи системно-структурного аналізу* – для виявлення взаємозв'язків між економічними факторами і станом зайнятості у банківському секторі; *статистично-аналітичні методи* – для оцінки стану зайнятості у банківському секторі і динаміки зайнятості у взаємозв'язку з динамікою макроекономічних

показників; *елементи методики стрес-тестування* – при розробці методики аналізу для визначення впливу та чутливості реакції зайнятості на тенденції і зміни у макро- та мікроекономічному середовищі; *метод моделювання* – при визначенні взаємозв'язків між дією факторів фінансово-економічної кризи, пандемії COVID-19 і цифровізації економіки на трансформацію зайнятості у банківському секторі; та ін.

Враховуючи викладене вище, можна констатувати, що всі наукові положення, рекомендації та висновки, викладені в дисертаційній роботі Олени Домуз, всебічно та належним чином обґрунтовані, достовірні, а також мають вагомий теоретичний цінність та прикладну значущість. Тема дисертації відповідає профілю спеціальності 051 «Економіка».

Новизна наукових положень і отриманих результатів

У дисертації Олени Домуз представлені результати вирішення важливого набору підходів та розробки науково-практичних рекомендацій стосовно трансформації зайнятості у банківському секторі в умовах сучасних викликів, що має важливе наукове та практичне значення.

Основні положення дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у такому:

- *вперше* розроблено модель для аналізу чутливості зайнятості до сучасних тенденцій і змін у макро- та мікроекономічному середовищі з використанням елементів методики стрес-тестування та вивченні цього впливу у співвідношенні зі зміною індикаторів, що характеризують процеси трансформації зайнятості. Моделювання залежності зайнятості працівників банківських установ від зміни фінансово-економічних показників діяльності банків дає змогу пояснити зв'язок із глобальними тенденціями та визначити шляхи підвищення ефективності управління процесом трансформації зайнятості в умовах сучасних викликів;

- *удосконалено* понятійно-категоріальний апарат дослідження трансформації зайнятості у банківському секторі, зокрема поняття «трансформація зайнятості» пропонується трактувати як процес комплексного перетворення змісту та форм трудової діяльності, що обумовлений змінами у виробничій і соціально-трудої сферах, активний вплив яких на даному етапі породжує структурні зміни в галузях економіки і розвиток її інноваційно-креативного сектора, що висуває нові вимоги до якісних характеристик працівників (гнучкість, мобільність, самостійність, креативність, адаптивність, безперервність навчання тощо) та організації праці, обумовлюючи появу і поширення нових форм зайнятості;

- *запропоновано* модель впливу факторів фінансової кризи, пандемії COVID-19 і цифровізації економіки на трансформацію зайнятості у банківському секторі у вигляді дворівневої системи: перший рівень – ринкових впливів (ринок капіталу, валютний ринок, ринок охорони здоров'я,

ринок праці, інформаційний ринок, ринок інновацій, ринок освітніх і наукових послуг), другий рівень – рівень впливу специфічних факторів на процес трансформації зайнятості у банківському секторі;

- *розроблено* схему формування механізму ефективної трансформації зайнятості у банківському секторі у вигляді послідовних восьми етапів, що в сукупності утворюють комплексний набір функціональних зв'язків між суб'єктами, об'єктами, факторами, методами, принципами та іншими складовими системи зайнятості вітчизняних банківських установ і функціонує на основі трьох платформ: інституціональної, ринкової та макроекономічної;

- *набули подальшого розвитку* науково-теоретичні підходи до визначення факторів трансформації зайнятості у банківському секторі України на основі кластеризації економічних криз, в основу якої покладено гіпотезу про взаємозв'язок між виникненням рецесій в національній економіці і проявом ключових факторів трансформаційних змін у зайнятості банківських установ, які завжди збігаються з періодами економічних криз у країні;

- *удосконалена* класифікація нестандартних форм зайнятості щодо банківських установ, визначення складових якої обумовлено сучасною соціальною значущістю розвитку дистанційних форм нестандартної зайнятості з використанням новітніх технологій та виникненням таких інноваційних форм зайнятості, як базова цифрова зайнятість, цифрова смарт-зайнятість та інтернет-зайнятість.

Зазначені наукові положення збагачують науку про ефективну зайнятість новими підходами і результатами.

Практичне значення виконаного дослідження

Практичне значення дослідження Олени Домуз полягає в тому, що основні положення, висвітлені авторкою у роботі, доведено до рівня методичних розробок та прикладних рекомендацій, які створюють підґрунтя для подальших досліджень питань трансформації зайнятості у банківському секторі України в умовах сучасних викликів, забезпечують методичну основу для оцінки її в інформаційній економіці, відіграють важливу роль у визначенні основних напрямів підвищення її ефективності в сучасних умовах.

Науково-методичні та практичні рекомендації, спрямовані на обґрунтування напрямів трансформації зайнятості у банківському секторі України в умовах сучасних викликів, знайшли застосування в практичній діяльності банку АТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО» (довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи №371 від 10.06.2022 р.), банку АТ «Альтбанк» (довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи № 03-10/132 від 03.06.2022 р.). Національної Асоціації банків України (довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи № 8984-10/06 від 10.06.2022 р.)

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Дисертаційна робота Олени Домуз є результатом наукових досліджень здобувачки у галузі обґрунтування пріоритетних напрямів трансформації зайнятості у банківському секторі України в умовах сучасних викликів. За матеріалами дисертації опубліковано самостійно та у співавторстві 10 наукових праць, серед них: 5 статей у наукових періодичних виданнях (у т.ч. 1 – категорії А, індексована у Web of Science), 5 праць апробаційного характеру. З них, відповідно до вимог п. 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, загальний обсяг публікацій, що належить особисто автору, становить 4,2 ум.-друк. арк. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, особистий внесок здобувача визначено чітко, відповідно до встановлених вимог. Наведені в дисертаційній роботі розробки Олени Домуз одержали позитивну оцінку на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації

Повний обсяг тексту дисертації Олени Домуз становить 250 сторінок друкованого тексту (обсяг основного тексту дисертації становить 197 сторінок), складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Дисертаційна робота містить 23 таблиці, 21 рисунок, 10 додатків, що розміщені на 30 сторінках, список використаних джерел, що налічує 210 найменувань на 23 сторінках.

Структура дисертаційної роботи Олени Домуз є цілісною, логічною, з коректним застосуванням наукового стилю та мови. Спільний викладення матеріалу чіткий та послідовний. Оформлення дисертації повністю відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України до кваліфікаційних наукових робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідно до Наказу МОН України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 31.05.2019 р.).

Сукупність наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертаційній роботі, та їх практичне значення дають змогу зробити висновок про завершеність, цілісність і структурованість дисертації Олени Домуз.

Дотримання правил академічної доброчесності

У дисертації Олени Домуз не виявлено порушень академічної доброчесності. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Дискусійні положення та зауваження по дисертації

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Олени Домуз, слід зазначити деякі зауваження і побажання, виділити окремі висновки авторки, що, на мою думку, є дискусійними і потребують подальшого обґрунтування.

1. У роботі (с. 61) представлено цікаву та значущу систематизацію підходів до визначення факторів трансформації зайнятості у банківському секторі України на основі кластеризації економічних криз, яка може бути розвинена у майбутніх роботах автора з виділенням ще одного актуального кластеру «економічна криза 2022 року». Зважаючи на специфіку цього кластеру, особливості якого пов'язані із воєнною агресією росії проти України, у роботі слушно було б зазначити, які тенденції щодо факторів трансформації зайнятості у банківському секторі України вже сформувалися на даний час?

2. Найважливішим результатом дослідження є розробка автором моделі аналізу чутливості зайнятості до сучасних тенденцій і змін у макро- та мікроекономічному середовищі та основі використання елементів методики стрес-тестування (с. 128). Однак вимагає уточнення і пояснення перший та другий блоки схематичної моделі, що полягають у виборі критеріїв для проведення стрес-тестування змін у системі зайнятості банку (кі) та виборі індикаторів, що характеризують зміни у рівні та структурі зайнятості банку (хі). Зокрема, на підставі яких критеріїв та за яким принципом було зроблено вибір критеріїв та індикаторів для формування системи конкретних показників, що характеризують фактори трансформаційних змін.

3. Автор справедливо стверджує, що «проведене дослідження впливу факторів фінансової кризи, пандемії COVID-19 та цифровізації дало нам змогу сформулювати три типи структури зайнятості банківських установ, кожна з яких відповідає впливу конкретного вищезазначеного фактору» (с. 96). Однак аналіз цих основоположних процесів був би більш повним та глибшим з урахуванням фактору війни в Україні. Відповідно, важливо знати, чи призвів даний фактор до формування нового, четвертого типу структури зайнятості банківських установ? Які нові риси, особливості та тенденції щодо процесу трансформації зайнятості характерні для цього типу?

4. Для емпіричного дослідження процесів трансформації зайнятості у банківському секторі було відібрано 10 банків, які належать до різних груп (банки з державним, іноземним та приватним капіталом) і проводять активну політику щодо підвищення ефективності зайнятості своїх працівників: АТ КБ "ПриватБанк", АТ "Ощадбанк", АТ "Укресімбанк", АБ "Укргазбанк", АТ

"Райффайзен Банк Аваль", АТ "Креді Агріколь Банк", АТ "Правекс Банк", АТ "ПУМБ", АБ "Південний", АТ "Таскомбанк" (с. 102). За результатами аналізу у п. 2.2, як і зазначено у завданнях дослідження, взаємозв'язки між економічними факторами і трансформацією зайнятості у банківському секторі автором доведено. Але при цьому не конкретизовано особливості взаємозв'язків для кожної із груп банків (банки з державним, іноземним та приватним капіталом), не зазначено, яким факторам впливу більшою чи меншою мірою піддається та чи інша категорія банків.

5. Оцінювання процесів реформування системи підготовки спеціалістів з метою працевлаштування у банківському секторі (п. 3.2) ґрунтується на добре продуманому, логічному і всебічному підході автора до аналізу сучасних викликів у сфері зайнятості працівників вітчизняного банківського сектору. Однак, пріоритетні навички і компетенції банківського працівника автором сформовані і конкретизовані лише для процесу переходу до цифрової економіки (с. 162). Тоді як вплив інших сучасних викликів на необхідність удосконалення і формування нових навичок і компетенцій не описано і потребує додаткового пояснення.

Разом з тим, наведені зауваження не знижують достатньо високий науковий рівень дисертації та не впливають на її загальну позитивну оцінку, а дискусійні положення можуть бути підставою для наукового обговорення на захисті та продовження здобувачкою досліджень за обраним напрямом.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Міністерства освіти і науки України

Дисертаційна робота Олени Домуз на тему: «Трансформація зайнятості у банківському секторі України» за своїм змістом і структурою є завершеною, цілісною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, в якій викладено нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, що мають важливе значення для розвитку економічної науки й практики, зокрема щодо комплексного дослідження теоретико-методичних засад і розробки практичних рекомендацій щодо трансформації зайнятості у банківському секторі України в умовах сучасних викликів.

Отримані здобувачкою результати та запропоновані нові рішення, рекомендації та висновки є достовірними та всебічно обґрунтованими. Дисертація виконана на високому фаховому рівні, її зміст відповідає обраній темі дослідження та профілю спеціальності 051 «Економіка».

Поставлену мету досягнуто, а визначені завдання вирішено. Дисертаційна робота характеризується єдністю змісту та структури й повною мірою відображає особистий науковий внесок здобувачки.

Опубліковані Оленою Домуз наукові праці та анотація повністю відображають зміст цього наукового дослідження, головні результати дисертаційної роботи, її наукову новизну та практичне значення.

За рівнем наукової новизни, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів, структурою, мовою та стилем викладення матеріалу дисертація Олени Домуз відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, із змінами від 21 березня 2022 року № 341) та наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Таким чином, треба зробити висновок про те, що дисертація «Трансформація зайнятості у банківському секторі України» відповідає встановленим вимогам, а її авторка – Домуз Олена Олександрівна – заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»).

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор
кафедри економіки підприємства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

О.А.Грішнова